

КОЗІВНИЦТВО — галузь тваринництва, яка займається розведенням кіз. Від кіз отримують молоко, м'ясо, шкіри, пух, вовну, ін. види сировини (сичуж. фермент зі шлунків козенят, роги і копитця для виробів легкої промисловості, зокрема ґудзиків, гребінців тощо). К. поширене майже на всіх континентах, крім Антарктиди і пн. широт Євразії та Америки. Світ. поголів'я кіз нині становить бл. 1 млрд голів і постійно зростає. Так, на поч. 20 ст. кіз у світі було 80 млн голів (із яких у Європі — 27,5 %), 1990 — 575 млн голів, 1997 — 703 млн голів (у Європі — 3 %), 2007 — 826 млн голів. В Україні 1990 їхня кількість становила 0,5 млн голів, на поч. 2012 — 0,7 млн голів. Така кількість кіз не є достатньою, відповідно існують проблеми із забезпечення насел. унікал. продукцією К.

Кози як біол. вид за зоол. систематикою належать до класу ссавців, родини порожнисторогих, підродина вівцекиз, роду кіз, підроду домашніх кіз. Вони — парнокопитні жуйні тварини. За біол. особливостями близькі до овець, але мають і суттєві відмінності. Невеликі за розміром (жива маса карликових кіз — 15–20 кг, зааненської та деяких ін. порід — до 100 кг і більше), рухливі, їхня конституція пристосована до пересування кручами і скелями (не мають міжкопитц. і сліз. ямок та залоз). Кіз не можна утримувати у вологих умовах, а саме на заболочених пасовищах та у вологих приміщеннях. Кози — типово пасовищні тварини і серед ін. свійських тварин поїдають найбільше видів рослин — до 750 (вівці — 500, велика рогата худоба — до 100). Вони також мають найвищий відсоток споживання пожив. речовин на одиницю живої маси тіла і їхньої перетравності, тому ефективно використовують грубі й зелені корми. Кози — скоростиглі (можуть роз-

множуватися у віці 6–10 місяців, найкращий вік для розмноження — 12–20 місяців) і плодючі (у приплоді 2–3 козенят, іноді може бути і до 7) тварини. Проте ростуть козенята повільно (середньодобові прирости — до 0,2 кг).

К. людство займається здавна, для окремих народів Середземномор'я, Азії та Африки воно є нац. справою. Так, образи кіз присутні в давньогрец. міфології (напр., за їхніми легендами, коза вигодувала бога Зевса, господарями лісу були подібні до козла істоти — сатири). Образ кози широко представлений в укр. фольклорі (казки «Вовк та Козенята», «Коза-Дереза» та ін.). Крім того, відомі нар. обряди водіння кози і грання на волинці-козі. Козі-годувальниці встановлено пам'ятник у м. Урюпінськ (Волгогр. обл., РФ), оскільки в'язання пухових хусток і шалей із козиного пуху — давній традиц. промисел місц. жителів. Кози одомашнені людством одними з перших серед ін. видів свійських тварин. Одомашнювали їх, як правило, у гір. місцевостях. Нині вони поширені у степах і нагір'ях (до 30 %), у лісах помір. поясу (1 %; тут несприятливий чинник — вологість), у субтропич. лісах (9 %), у саванах (до 26 %). Однією з найдавніших пам'яток, що засвідчує одомашнення тварин, зокрема й кіз, первіс. людьми на території України, є Нац. істор.-археол. заповідник «Кам'яна Могила» (смт Мирне Мелітоп. р-ну Запоріж. обл.), де зберігаються плита із зображенням сцени полювання мисливця на кіз, а також знайдені в мезолітич. горизонті 136 фрагментів кісток 48-ми екземплярів домаш. кози. Як можливі місця одомашнення кіз археологи розглядають Причорномор'я і Приазов'я України. Так, [Д. Крайнов](#), дослідивши стоянки давніх людей у Криму, виявив, що там відбувалося одомашнення тварин у часи мезоліту та палеоліту. Він вважав, що на тер. Пд. Криму існував найбільший центр первин. одомашнення, який за давністю переважав ін. визнані центри domestикації в Азії та Африці. Археологи довели, що на території України кіз приручено в період мезоліту і неоліту. Свідчення поширення К. в Україні виявлені у трипіл. культурі. Знач. розвитку воно набуло у період перебування в Україні кочівників і великого переселення народів. Великі отари кіз та овець мали монголо-татари і крим. татари. Як і іншу худобу, кіз розводили в часи козац. держави. У Росії вперше про К. як окрему галузь написав С. Урусов у кн. «Коза, ее разведение и хозяйственное значение» (С.-Петербург, 1905; 1911). Після виходу праці створ. Товариство козівників Росії.

Світ. К. має 4 напрями спеціалізації: молоч., вовновий, пуховий, м'ясний. Молоч. напрям К. є головним як у світі, так і в Україні. Він представлений такими

породами, як зааненська (надій молока за лактацію з однієї кози становить 600–1000 кг; рекорд 3500 кг), тогенбурзька (400–1000 кг), англо-нубійська (750–1000 кг), британо-тогенбурзька (1000–1500 кг), біла (німецька, чеська, бельгійська, горьковська та ін.; 500–600 кг). Молоко кіз є високопожив. продуктом харчування. Його жирність залежно від породи і годівлі коливається в межах 3,5–5,1 %, кількість білка — бл. 6 % (майже вдвічі більше, ніж у молоці корів), при цьому білок на 80 % казеїновий. Амінокислот. склад козиного молока близький до жіночого, а його жирові кульки дрібніші, ніж у коров'ячому, тому воно краще засвоюється організмом та може лікувати виразки шлунк.-кишк. тракту. Крім того, козине молоко має високий вміст мікроелементів і вітамінів, у зв'язку з чим його вважають дієтич. і лікув. продуктом. Використовують у лікуванні анемії, дистрофії, рахіту, вживають при алергії на коров'яче молоко і після тяжких хвороб. У 1980-х рр. зааненські кози завезено у Лохвиц. р-н Полтав. обл.; тогенбурзькі кози розводили в Зх. Україні. Проте з розпадом СРСР стада кіз цих порід зникли, а завезення племін. матеріалу припинено, племінне молочне К. перестало існувати. Нині в Україні зааненських і тогенбурзьких чистопород. кіз немає, тому не функціонує жоден племін. завод. Найкращі стада молоч. кіз утримують при Харків. зоовет. академії, в агрофірмі «Шахтар» (м. Слов'янськ Донец. обл.) та ін. Пухове К. виробляє цінну сировину — пух, який застосовують для виготовлення одягу, що користується великим попитом. Козиний пух вичісують вручну або стрижуть. Він має переважно білий або сірий кольори. Найкращими в світі серед кіз пухового напрямку вважають кашмірські (породи пашміна) з Індії, які мають найтонший пух (у середньому 12 мкм, або в 1,5–2 рази тонший від пуху ін. порід). У країнах СНД найціннішими є такі породи пухових кіз, як оренбурзька (начіс пуху 300–500 г на голову), гірськоалтайська (450–900), придонська (650–1200). Довжина козиного пуху 5–12 см, пуху в начосі вовни — 40–90 %. Придонська порода кіз має козлини, які за якістю схожі на романівські шубні. В Україні пухове К. майже не представлене, проте окремі невеликі гурти пухових кіз зустрічаються в господарствах насел. Луган., Донец. і Харків. областей. Вовнове К. найбільш розвинене у Туреччині, США, Австралії, Пд. Африці. Козина вовна (мохер, або тифтик)

є цінною сировиною, яку використовують для виготовлення одягу, оздоблення салонів літаків, яхт і лайнерів тощо. Має довжину 15–25 см, буває однорідна (напівтонка) і неоднорідна (напівгруба та груба). Продуктивність вовнових кіз залежно від породи, статі та віку становить 1,5–6,0 кг на голову. Найпродуктивнішими є вовнові кози ангорської породи, вони мають вовну найвищої якості. На основі використання ангорських кіз (батьківщина яких — Туреччина) створ. рад. вовнову породу кіз та ін. В Україні вовнові породи кіз також не представлені (асканійська мохерова порода зникла). У світі набуває поширення м'ясне К. Найбільше представлене воно в Іспанії, США та ін. країнах. Кози м'ясних порід мають забійний вихід 40–55 % (залежно від породи і вгодованості). Їхнє м'ясо є пісним і делікатесним (у кіз жирові відкладення знаходяться не на туші, а на внутр. органах). В Україні м'ясні породи кіз не розводять, а осн. масу козлятини отримують від молоч. кіз, тому м'ясо (особливо у дорослих тварин) має низьку якість.

В Україні кіз розводять переважно у дрібних селян. господарствах, де тварини дрібні, малопроодуктивні і з вадами екстер'єру. Найбільша кількість цих тварин зосереджена на Закарпатті, в Одес., Івано-Фр. і Полтав. обл. Питання К. досліджують учені Харків. зоовет. академії (при ній діяв наук.-селекц. центр з козівництва), Нац. університету біоресурсів і природокористування України (Київ), Інститутів тваринництва (смт Кулиничі Харків. р-ну Харків. обл.) та тваринництва степ. р-нів «Асканія-Нова» (смт Асканія-Нова Херсон. обл.) НААНУ.

Рекомендована література

1. Зеленский Г. Г. Козоводство. Москва, 1981;
2. Олефіренко С. Г., Дрипа Л. Н., Бусол В. О. Поради по козівництву. К., 1989;
3. Ерохин А. И., Соколов В. В., Куц Г. А. и др. Козоводство: Учеб. пособ. Москва, 2001;
4. Сухарьлов В. О. Козівництво: Навч. посіб. Х., 2002;
5. Його ж. Породи овець і кіз: Навч. посіб. Х., 2005;
6. Сокол А. И. Овцы и козы в крестьянском и фермерском хозяйстве: Справоч. пособ. Х., 2006.

В. О. Сухарьлов

Бібліографічний опис:

Козівництво / В. О. Сухарьлов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-8212>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).